

PAPER DETAILS

TITLE: DESCARTES'DA GÖRÜ, MUHAKEME VE METOT: `AKLIN IDARESİ İÇİN KURALLAR`
EKSENİNDE BİR ÇÖZÜMLEME

AUTHORS: Ayse Gül ÇIVGIN

PAGES: 187-200

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/272257>

DESCARTES'DA GÖRÜ, MUHAKEME VE METOT: AKLIN İDARESİ İÇİN KURALLAR EKSENİNDE BİR ÇÖZÜMLEME

Ayşe Gül ÇIVGIN¹

ÖZET

Descartes genellikle, ünlü “cogito ergo sum” mottosuyla, modern felsefe ve epistemolojinin kurucusu olarak kabul edilir. İdrakın bu saf faaliyeti, her tür bilimsel ve felsefî sav için sağlam bir temel oluşturur.

Bu makalede, ilk olarak, sözü edilen saf idrak faaliyetinin, Descartes’ın öncü eserlerinden Aklın İdaresi İçin Kurallar metninde “görü” olarak nitelendirilen faaliyete karşılık geldiği gösterilecektir. İkinci olarak, aynı metinde “görü” faaliyeti ile birlikte ele alınan “muhakeme” faaliyeti çözümlenecektir. Son olarak ise, her iki faaliyetin, Descartes’ın metot düşüncesi ile olan bağı irdelenecektir. Bu şekilde, Kurallar adlı eserin, Descartes’ın sonraki felsefe çalışmaları için temel oluşturduğu açığa çıkarılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Descartes, Görü, Muhakeme, Metot.

ABSTRACT

Intuition, Deduction and Method in Descartes: An Analysis in the Context of Rules for the Direction of the Mind

Descartes is generally considered as the founder of modern philosophy and epistemology with his famous motto “cogito ergo sum”. This pure act of intellect gives a firm basis for every scientific or philosophical assertion in all aspects.

¹ Öğretim Görevlisi. Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü, Bursa.

In this article, first of all, it will be handled that the above mentioned pure act of the intellect corresponds to the act of intuition which is described within the pioneer work of Descartes, namely, the Rules for the Direction of the Mind. Secondly, it is going to be analysed the act of deduction which is on a par with evaluated with the act of intuition in that work. Finally, Descartes' philosophical method is going to be analysed with respect to these acts. In this way, Descartes' Rules for the Direction of the Mind makes the conceptual foundation of his other mature works would strictly be revealed.

Key Words: Descartes, Intuition, Deduction, Method.

1. Giriş

Felsefe görüşleri ekseninde “ben”, “düşünme”, “metot”, “şüphe” gibi birçok kavramsal yapıyı ele alan ve bu yapıların sınırlarının yeniden çizilmesini sağlayan Descartes, bir bakıma Batı Felsefesi’nin “Descartes öncesi ve Descartes sonrası felsefe” denilerek bölümlenmesini mümkün kılmış bir filozoftur. Bu açıdan o, Cottingham’ın da vurguladığı üzere, modern felsefenin kurucusu olarak kabul edilir (Cottingham 1998: 1). Hiç kuşkusuz, onun felsefe tarihinde kilometre taşlarından biri olarak değerlendirilmesinin arka planını, büyük ölçüde, felsefesinin ilk bölümünü oluşturduğunu iddia ettiği metafizik hakkındaki görüşleri oluşturmaktadır. O, bu konudaki görüşleriyle, kendinden sonra gelen felsefe anlayışlarının şekillenmesinde kimi zaman bir başvuru kaynağı kimi zaman hesaplaşılması gereken, ancak hiçbir zaman vazgeçilmeyen bir filozof olarak felsefe tarihindeki yerini almıştır (Hatfield 2003: 32). Nitekim onun genelde metafizik özelde ise epistemolojiye ilişkin görüşleri ve bunların getirisiyle, çoğu zaman yaygın bir söylemle modern felsefenin ve dahası özellikle Locke’la beraber Aydınlanma düşüncesinin hazırlayıcısı olarak da anılması, düşüncelerinin felsefe tarihine olan etkisini açıkça gözler önüne sermektedir. Bununla birlikte Descartes’ın görüşleriyle, sadece kendisinden sonraki felsefe anlayışları üzerinde değil, fakat aynı zamanda teolojiden etiğe, tıptan geometriye kadar pek çok alanda da derin etkiler bıraktığına şüphe yoktur. Onun analitik geometrisi, geometrideki şekillerin yerine cebir denklemlerinin kullanılmasını mümkün hale getirmiştir (Bellman 2003: 47). Gerçekten de Aczel’in de vurguladığı gibi, Descartes’ın felsefeye yönelik rasyonel tutumu ile matematik hakkındaki görüşleri arasında ayrılmaz bir bağ bulunur. Zira o, yine Aczel’in ifadesiyle, Kadim Yunandan tevarüs eden matematiksel kesinlik ilkesini kendisine düstur edinmiştir (Aczel 2005: 6). Bu çalışmaların yanında, onun anatomi üzerine yaptığı incelemeler tıbbın yönünü değiştirmiş, Hipokrat’tan Rönesans’a kadar geçerli olan organizmacı, vücuttaki-ruh yaklaşımlarından vazgeçilmesine büyük katkı sağlamıştır (Damasio 2006: 257).

Descartes'ın düşünce sisteminin farklı disiplinlere olan etkisi, onun metafiziği kavrayışı ile birlikte asıl anlamını bulan “bilgelik” anlayışında karşımıza çıkmaktadır. Zira ona göre, yalnızca “basiretli olma” değil, fakat gerek “eylem” ve “beceri” alanlarında, gerekse “sağlık”la ilgili konularda, insanın bilme yeterliğiyle her şeyin tam bilgisine sahip olabilmesi “bilgelik”ten başka bir şey değildir (Descartes 1997: 5-6). Descartes, insanın bilebildiği bütün şeylerin tam bilgisi olan “bilgeligi incelemeyi” ise “felsefe” olarak adlandırır. Bir başka ifadeyle, “bilgelik”, insanın bilme yeterliğine sahip olduğu her şeyin tam bilgisi, “felsefe” ise “bilgelinin incelenmesi” anlamına gelir. Bilindiği üzere, *Felsefenin İlkeleri* adlı eserin çok sık alıntılanan bir pasajında “felsefe”, kökleri metafizik, gövdesi fizik ve bu gövdeden çıkan dallar da tıp, mekanik ve ahlak olan bir ağaca benzetilir (Descartes 1997: 17). Nasıl ki bir ağacın büyüüp gelişmesine, dallanıp budaklanmasına kaynaklık eden ağacın kökleriye, benzer bir biçimde bütün bilimlerin gelişmesine kaynak teşkil eden de felsefe ağacının kökleri olan metafiziktir.² Metafizik ise felsefenin, Tanrı'nın başlıca sıfatları, ruhun cisimsel olmayan doğası ve insanda bulunan tüm açık ve seçik mefhumları, yani bilginin ilkeleri ya da ilk ilkeleri (*prima principia*) barındıran, ilk bölümüdür (Descartes 1997: 16-17).³ Şimdi, Descartes'ın felsefe ağacının kökü olduğunu iddia ettiği metafiziğin konusunu oluşturan “ilk ilkeler” de ise iki temel koşul bulunur: İlk koşul, “ilk ilkeler”in açık ve seçik olarak idrak edilmesi, ikincisiye diğer bütün şeylerin bilgisinin bu ilkelere dayanması gerekliliğidir (Descartes 1997: 6).⁴ Bu bağlamda söz konusu iki koşuldan ilki, temel prensiplerin bilgisinin kesinliğinden, yani bunların doğruluklarından hiçbir suretle şüphe edilmemesinden; ikincisi ise diğer

² Descartes'ın genellikle *Meditasyonlar* olarak kısaca adlandırılan meşhur kitabının tam adı *Tanrı'nın Varlığının ve İnsanın Ruhuyla Bedeni Arasındaki Gerçek Ayrımın Açık Bir Biçimde Kanıtlandığı İlk Felsefe Hakkında Meditasyonlar*'dır. Bu başlıktan da anlaşılacağı üzere, Descartes'ın “ilk felsefe” olarak adlandırdığı, “metafizik”ten başka bir şey değildir. Mersenne'e yazmış olduğu 11 Kasım 1640 tarihli mektubunda Descartes, “ilk felsefe” deyiminin yalnızca Tanrı ya da ruh konusuyla sınırlı olmadığını, felsefe yapılarak keşfedilebilecek tüm ilk şeylerin bilgisini kapsadığını ifade eder (Descartes 1991: 157-8).

³ Descartes'a göre “bilgelik”, bilme konusu olan şeyler arasındaki herhangi bir ayırmadan kaynaklanmaz; tüm bilimler aslen insanın bilme faaliyetinin ürünü olmak bakımından bir ve aynı bütünün parçalarından ibarettir. Dolayısıyla bilimleri, bilme konusu edindikleri şeylerdeki farklılıklarından yola çıkarak birbirinden tamamen ayırmak ve bağımsız olarak ele almak, onların daima bir ve aynı kalan “beşeri bilgelik”ten başka bir şey olmadıklarını görememenin bir neticesidir (Descartes 1989: 4-5). Bu bağlamda, Descartes'ın bilimlerin birliğine ilişkin yapmış olduğu bu tespit, çağımızın bir çılgınlığa dönüşen aşırı uzmanlaşmaya asırlar öncesinden dikkat çekmesi bakımından düşündürücüdür.

⁴ Descartes, “dikkatli bir zihne görünen ve belli olan bilgiyi”, “açık”; “kesin ve başka bilgilerden ayrı bilgiyi” ise “seçik” olarak tanımlar (Descartes 1997: 55-56).

bütün şeylerin bilgisinin bu prensiplerden elde edilerek, kesin olmayan herhangi bir şeyin kabul edilmemesinden oluşur. O halde, açık ve seçik olmayan bir ilkedен yapılan çıkarımların neticeleri de açık ve seçik olmayacağından, çıkarımların doğru bir şekilde yapılması elde edilen neticelerin açık ve seçik olmasına yetmeyecektir. Dolayısıyla ikinci koşul da aslen ilk koşul olan açık ve seçik idrak etmeye dayanmak durumundadır.

Descartes, her ne kadar eserlerinin *locus clasisus*'u olan *Felsefenin İlkeleri* adlı eserinde, bilmenin zeminini ilk ilkelerin açık ve seçik idrak edilmiş olmalarına bağlamış ve böylece felsefe ağacının zemini olan metafiziği saf bilme fiiline dayalı olarak tesis etmeye çalışmışsa da, söz konusu saf bilme fiili, bilindiği üzere Descartes'ın gençlik yapıtı *Aklın İdaresi İçin Kurallar* adlı kitapta, tüm felsefesinin ana eksenini belirleyecek bir tarzda, "tüm bilgi"nin (*secientia*) kesin ve apaçık bir düşünme/bilme faaliyetinden müteşekkil olduğunu belirten öncü fikirlerinden kaynaklanmakta; böyle bir faaliyetin kurucu unsuru ise, yine söz konusu kitapta düşünme yetisinin "görü" (*intuitio*) olarak adlandırılan faaliyetine bağlanmaktadır. Kısaca ifade etmek gerekirse, *Felsefenin İlkeleri*'nde sözü edilen açık ve seçik idrak fiili *Kurallar*'da "görü"; açık ve seçik idrak edilenlerden yapılan çıkarsamalar ise "muhakeme" olarak adlandırılır. Bununla birlikte Descartes *Kurallar*'da, hakikati aramaya başlamadan önce belirli bir metot edinilmesi gerektiğini, "hakikati aramada metot zaruridir" sözleriyle vurgular. Bu bakımdan, Kartezyen bilgi sisteminin temelini oluşturan "görü" ve "muhakeme" faaliyetinin metot ile derin bir biçimde ilişkili olduğu son derece açıktır. Descartes'in kendi ifadesiyle, "metot ruhsal görüşü çelişkiye düşmekten kaçınmak için nasıl kullanmamız gerektiğini uygun bir tarzda açıklıyorsa, ayrıca kuşatıcı idraka muhakeme yoluyla nasıl varılacağını da gösteriyorsa, bu durumda" bilgi sisteminin ana unsurları oluşturulmuş demektir (Descartes 1989: 16).

Şimdi, söz konusu belirlemeler çerçevesinde bu çalışmanın amacı, "görü" ve "muhakeme" faaliyetinin metodla ilişkisini, Descartes'ın *Kurallar* adlı eserinin ilgili bölümleri ekseninde değerlendirmeye çalışmaktır. Böyle bir değerlendirmenin gerekliliği, adı geçen eserin, Descartes'ın *Metot Üzerine Konuşma* (1637), *Tanrı'nın Varlığının ve İnsanın Ruhuyla Bedeni Arasındaki Gerçek Ayrımın Açık Bir Biçimde Kanıtlandığı İlk Felsefe Hakkında Meditasyonlar* (1641) ve *Felsefenin İlkeleri* (1644) eserlerinde tartışılan olgunluk dönemi düşüncelerine; yani onun metafizik sisteminin esasını teşkil eden ilk ilkelerin bilinmesi bağlamında geliştirdiği sonraki dönem anlayışına öncü ve temel sağlamasında bulunur. Bu çerçevede çalışma üç ana bölüme ayrılacaktır: İlk bölümde, Descartes'ın "görü" ve "muhakeme" faaliyetini nasıl ele aldığı; ikinci bölümde, ruhsal kuvvetlerinin odaklanacağı şeyleri "belirli bir sıra ve düzen"e koymasını sağlayacak bir metoda neden ihtiyaç duyulduğu; üçüncü bölümde, "görü" ve "muhakeme"

faaliyetlerinin metot ile ilişkisi, “kavrayış gücü/görüş keskinliği (*perspicacitatem*)” ve “feraset (*sagacitatem*)” ile düşünme üzerinden açıklanmaya çalışılacaktır.

2. Görü ve Muhakeme

Descartes’ın *Aklın İdaresi İçin Kurallar* (*Regulae ad Directionem Ingenii*) başlıklı eseri⁵ Latince olarak, takriben 1628 veya birkaç yıl önce yazılmış, fakat kendisi hayattayken yayımlanmamış; Hollanda diline bir çevirisi 1684’de ve ilk Latince edisyonu 1701’de Amsterdam’da P. ve J. Blaeu tarafından basılmıştır (Dugald 1985: 7). *Kurallar* metni esas olarak her biri on iki kuraldan oluşan üç bölümlük bir metin olarak tasarlanmış, ancak yirmi birde biten ikinci bölüm tamamlanamamıştır. Üçüncü bölümün ise, ya tamamen kayıp olduğu ya da Descartes tarafından yazılmadığı düşünülmektedir. O, ilk on iki kuralda, basit önermeler ve bunların bilinmesini/tanınmasını sağlayan “görü” ve “muhakeme” faaliyetini; ikinci bölümde, “tamamen anlaşılmış problemler” adını verdiği ve daha çok matematik alanına ait problemleri; sonuncusunda ise “eksik anlaşılmış problemler” adını verdiği ve daha ziyade ampirik bilimlerle ilgili konuları ele almış olup, bu son bölüm tümüyle eksik kalmıştır (Dugald 1985: 7). Descartes, bu eseri yazmaktaki amacını, VIII. kuralda şu sözlerle ifade eder:

“Bütün bu eserde, insanları hakikate götüren bütün yolları o kadar dikkatle arayacak ve kolay kılmaya çalışacağız ki, bu metodu tamamıyla öğrenen bir kimse, akli ne kadar kıt da olsa, yine bu yollardan hiç birini ona başka kimselere kapalı olduğundan daha fazla kapalı olmadığını, artık akıl veya metot eksikliği ile bilmediği bir şey bulunmadığını görecektir. Fakat zihnini bir şeyin bilgisine verdiği her defa da, ya onu tamamıyla bilecektir; yahut onun, gücünün yetmediği bir tecrübeye bağlı olduğunu açıkça anlayacaktır; böylece, orada durmak zorunda kalsa da, bundan dolayı zihni mesul tutmayacaktır; yahut da aradığının, insan zihninin sınırlarını aştığını ispat edecek ve dolayısıyla da bunun üzerine bilgisiz olduğunu sanmayacaktır; çünkü

⁵ Descartes’ın *Regulae ad Directionem Ingenii* başlıklı eseri Türkçeye “Aklın İdaresi İçin Kurallar” başlığıyla çevrilmiştir. Bu çalışmada, eserin gerek Türkçe gerekse de kaynakçada verilen İngilizce çevirisinden, aynı zamanda da Latince orijinalinden yararlanma yoluna gidilmiştir. Bununla birlikte çalışmada terminolojik bir tutarlılık sağlamak için, Latince “*mens*” kavramı için “ruh”, “*ingenium*” kavramı için “zihin” ve son olarak “*intellectus*” kavramı içinse “anlama yetisi” karşılığı kullanılacaktır. Descartes’a göre “*ingenium*” ve “*intellectus*”, “*mens*”in farklı cihetleri olmak üzere zaman zaman birbirinden ayrılır. Bu bakımdan söz konusu olan şey temelde yatanın bir ve aynı kuvvet olmasıdır. Dolayısıyla “görü” faaliyetinin anlama yetisine bağlanarak anlatılması okuyucuyu yanıltmamalıdır; zira “görü”, değişik cihetleri itibariyle, “*mens*”in farklı veçheleri olan “*ingenium*” ve “*intellectus*” üzerinden yerine getirilir.

bu sonuç başka herhangi bir şeyin bilgisinden daha ufak bir ilim değildir” (Descartes 1989: 43).

Şimdi, metnin ana ekseninin Descartes tarafından “zihni, karşısına çıkan her türlü şey üzerine doğru ve sağlam hükümler verecek tarzda yönlendirme” şeklinde konumlandırıldığı, bu bağlamda da modern felsefede “bilimlerin birliği” olarak adlandırılan idealin, “*mathesis universalis*” düşüncesiyle ve metodolojik bir çerçevede savunulduğu görülmektedir. Descartes’a göre “her bilim (*scientia*), kesin ve apaçık bir bilme faaliyetinden” müteşekkildir (Descartes 1989: 6). Bu türden bir bilimin kurulabilmesi için ise, tüm olası hükümlerin bir yana bırakılması, sadece kesin, şüphe edilemeyen bir idrak faaliyetinden kaynaklananların dikkate alınması gerekir. Bu çerçevede Descartes, söz konusu bilme faaliyetini ya açık ve apaçık bir şekilde “görü”sünü elde edebildiklerimiz ya da “şüphesiz/kesin bir muhakeme” ile elde edebileceklerimiz şeklinde netleştirir.

“Görü (*intuitio*) ile ne hislerin sürekli değişen kanaatlerini ne de hayal gücünün şeyleri birbirine karıştırarak oluşturduğu yanıltıcı hükümlerini değil, fakat saf ve yönelmiş bir ruhun (*mens*), anladığımız şeyde kuşkuya yer bırakmayan son derece kendiliğinden ve seçik, kuşatıcı bir kavrama faaliyetini anlıyorum. Ya da aynı anlama gelecek şekilde, görü yalnızca aklın (*ratio*) ışığından kaynaklanan saf ve yönelmiş bir ruhun kuşkuya yer bırakmayan kuşatıcı bir kavrama faaliyetidir” (Descartes 1989: 12).⁶

Bu bağlamda “görü”, kolay, açık ve seçik, şüphesiz ve sadece aklın doğal ışığı sayesinde, başka herhangi bir vasıta olmaksızın gerçekleşen bir idrak faaliyetine karşılık gelir. Descartes, “görü”nün vasıtasızlığını ve önemini vurgulamak için, bu terim yerine zaman zaman “doğal ışık”, “doğanın ışığı” ve “aklın ışığı” ifadelerini kullanmayı da tercih eder.⁷ “Görü”, açık ve seçik bir idrak faaliyeti olduğu için elde edilen neticelerin yanlış olması da söz konusu değildir. Böylece Descartes’a göre herkes, kendisinin mevcut olduğunu, düşündüğünü, bir üçgenin üç çizgiyle ve bir kürenin tek bir yüzeyle sınırlanmış olduğunu ve benzerlerini, “görü” ile bilir (Descartes 1989: 12-13).⁸

⁶ Descartes’ın “görü” kavrayışının onun bilimsel çalışmalarındaki yeri ve işlevi için bkz. Mursell 1919: 391-409.

⁷ Descartes, *Meditasyonlar* adlı eserine yönelik itirazların üçüncüsünde, Thomas Hobbes’un bu sözcüklerin ne anlama geldiklerini sormasına karşılık olarak, “Herkesin bildiği gibi ‘aklın ışığı’, idrakın apaçıklığı anlamına gelir” demektedir (Descartes 1984: 135).

⁸ Descartes’ın “herkes kendisinin mevcut olduğunu ve düşündüğünü ‘görü’ ile açık ve seçik olarak bilir” iddiası, pek çok tartışmayı da beraberinde getirmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Markie 1997: 213-237.

Descartes, belirli bir şeyin, şüphesiz/kesin olarak idrak edilenlerden çıkarsanması faaliyetini ise “muhakeme” olarak adlandırır (Descartes 1989: 13). “Muhakeme” faaliyetine ihtiyaç duyulmasının nedeni, kendiliğinden apaçık olmayan pek çok şeyin, her bir şeyi açıkça “görü”leyen düşüncenin sürekli ve kesintisiz bir hareketi ile doğru ve bilinen ilkelerden çıkartıldıkları takdirde şüphesizlikle/kesinlikle bilinmesindendir. Zira ancak bu şekilde, bir önermeler zincirinde, ilk halka ile son halkayı birbirine bağlayan bütün ara halkalar tek bir bakışla kavranamasa da, birinciden sonuncuya kadar sıra ile hepsi gözden geçirildiğinde ve her bir halkanın kendinden önce gelenle sonra gelene bağlı olduğu hatırlandığı takdirde, sonuncunun birinciye bağlı olduğu “görü”lenebilir (Descartes 1989: 14). O halde, “görü”nün “şüphesiz/kesin muhakeme”den ayırt edilmesinin nedeni, ilkinde değil ancak sonrakinde bir tür hareket veya ardışıklık bulunmasındandır. Ayrıca “görü” için zorunlu olan kendiliğinden apaçıklık, “muhakeme” için gerekli de değildir; zira “muhakeme”nin şüphesizliği/kesinliği hafızaya bağlıdır (Descartes 1989: 14). Bu nedenle Descartes’a göre, ilk ilkelerin kendileri sadece “görü”yle; ilk ilkelerden elde edilenler bir açıdan “görü”, bir başka açıdan “muhakeme”yle; ancak uzak neticeler “muhakeme” faaliyetiyle bilinir. Zira “muhakeme” ancak “görü” ile yakalanıp, kavranan, idrak edilenler üzerinden gerçekleştirilebilen bir faaliyettir. Dolayısıyla “görü” doğrudan doğruya, vasıtasız bilme; “muhakeme” ise dolaylı, vasıtalı bir düşünme faaliyetine karşılık gelir.

Descartes’ın yukarıda “görü” ve “muhakeme” faaliyetine ilişkin ele alınan görüşleri, *Kurallar* adlı eserinin ilk bölümünün ilk üç kuralında ifade edilenlere tekabül etmektedir. Ancak o, metnin devamında, IV. Kural’da, idrak dâhilindeki herhangi bir şeye erişmek için ya onu ortaya çıkaracak bir yol keşfetmek ya da çelişkiye düşmekten kaçınmak gerektiğini vurgulayarak, “hakikati aramada metodun zarurî” olduğunu söyler. O halde, ilkin hakikate ulaşmak için nasıl bir metodun takip edilmesi gerektiği, ikinci olarak da, metodun “görü” ve “muhakeme” faaliyetiyle ilişkisi ele alınmak durumundadır.

3. Metodun Önemi

Descartes, hakikati arama sürecinde belirli bir metodun izlenmesi gerektiğini, üstelik methodsuz aramaktansa hiç aramamanın daha hayırlı olacağını, zira düzensiz araştırmalar ve belirsiz düşüncülerin, doğal ışığı karartıp, zihni körelteceğini iddia eder (Descartes 1989: 15). Bu bakımdan, herhangi bir soruşturmaya başlamadan önce, kesin ve uygulaması kolay kurallardan oluşan bir metodun izlenmesi, hem yanlış olan bir şeyi doğru diye almamak hem de boşa emek harcanmasını engellemek, böylelikle de sürekli bir biçimde bilimizin artırılması ve kapasitemiz dahilindeki her

şeyin idrakına ulaşmayı sağlaması bakımından gereklidir.⁹ Bir başka ifadeyle, idrak dahilindeki herhangi bir şeye erişememenin nedeni, ya onu keşfedecek uygun bir yol bulmamaktan ya da çelişkiye düşmüş olmaktan kaynaklanır.

Descartes, zihnin en basit ve temel kendiliğinden faaliyeti olan “görü” ve “muhakeme”nin, ruhta yapı itibarıyla mevcut olduklarını, dolayısıyla metot aracılığıyla işlerlik kazanmadıklarını önemle vurgular (Descartes 1989: 16). Yani, bu iki faaliyet metoda öncelikli olarak işleyişlerini sürdürdüklerinden metodun kuralları ancak onlar sayesinde idrak edilebilir. Bu nedenle metodun işlevi, bu temel faaliyetlerin şeylerin idrakına nasıl yönlendirilebilecekleri konusunda rehberlik etmekle sınırlıdır. Bu rehberlik ise aslen zihin kuvvetlerinin odaklanacağı şeyleri belirli bir “sıra ve düzene koymaktan” ibarettir. Bunun için, ilkin karmaşık ve belirsiz olanlar adım adım daha basit olanlara indirgenmeli, daha sonra en basit olanların “görü”sünden başlayarak ve aynı sıra takip edilerek geri kalanlar bilinmeye çalışılmalıdır (Descartes 1989: 23). Görüldüğü üzere, zor ve karmaşık olan meseleler yerine basit olanlarla ilgilenilmesini ve bu son türdekilerin idrakı zemin alınarak diğerlerinin bilinmesini sağlayacak bir metodun takip edilmesi, esasen “muhakeme”nin “görü” ile idrak edilenler üzerinden gerçekleştirilen bir faaliyet olduğunun açık bir göstergesidir.

O halde, basit şeyleri karmaşık olanlardan ayırmak ve onları belirli bir sıra ve düzeni içerisinde ele almak için, bazı hakikatleri diğerlerinden doğrudan doğruya çıkarsanan en basit şeyler olarak dikkate almak ve geri kalanların onlardan nasıl az ya da çok veya eşit uzaklıkta bulunduğunu görmek gereklidir (Descartes 1989: 25). Böylece bu kural (VI. Kural), bazı şeylerin diğerleri zemininde idrak edilebilmesine imkân vermesi bakımından, şeylerin çeşitli gruplar halinde sıralanabilmesini ya da sınıflandırılabilmesini sağlamaktadır. Ancak Descartes, bu sıralama ya da sınıflandırmanın, şeyleri varlık kategorilerine ayırmak anlamına gelmediğini önemle belirtir (Descartes 1989: 25). Zira amaç, şeylerin doğalarını birbirinden yalıtıp değil, birinin diğeri zemininde idrak edilmesi cihetinden onları birbirleriyle mukayese etmektir. Bu sıralamaya göre, her şey “mutlak” ve “görelî” olarak adlandırılabilir. Kendisinde, saf ve basit doğa ihtiva edene, yani bağımsız olarak mevcut, zemin, basit, tümel, bir, eşit, benzer, doğru ve diğer şeyler gibi olanlara “mutlak”; “mutlak” ile aynı doğadan pay alan ya da en azından “mutlak”a sevk edilebilme ve “mutlak”tan belirli bir tanım dizisinde “muhakeme” yoluyla elde edilebilme olanağına sahip olanlara ise “görelî” denir (Descartes 1989: 25-26). Ayrıca

⁹ Descartes’ın “metot” hakkındaki görüşlerinin felsefî kariyerindeki gelişim evreleri için, bkz. Garber 1988: 225-236.

“görelî” kavramı, “bağlantıları/ilişkileri” de içermektedir. Bağlantılar/ilişkiler ise, bağımlı, etki, bileşik, tikel, çokluk, eşit-olmayan, benzerlik-taşımayan, eğri ve benzerleridir (Descartes 1989: 26). Görelî olanlar mutlakdan ne kadar uzaklarsa, ihtiva ettikleri türle bağlantılarını/ilişkilerini karşılıklı olarak daha da arttırlar. Dolayısıyla bu kural, bütün ara önermeler geçildikten sonra en yüksek derecede mutlak olana ulaşabilmek için, tüm ilişkilerin birbirinden ayrılması, onlar arasındaki karşılıklı bağlantıların ve tabii sıralarının belirlenmesine işaret etmesi bakımından, metodun bütün sırrını teşkil eder (Descartes 1989: 26). Zira doğrudan doğruya ve kendileri itibarıyla, yani diğerlerinden bağımsız olarak “görü”lenebilecek çok az saf ve basit doğa bulunduğundan, bu yolla “görü”lenen basit doğalara son derece dikkat edilmelidir. Bunlar, her bir dizide en yüksek derecede basit olanlardır. Diğer türdeki doğalar ise doğrudan ve dolaylı olarak, ya en yüksek derecede basit olanlardan muhakeme zinciri ile elde edilerek ya da iki, üç veya daha fazla ayrı çıkarım yoluyla kuşatılarak kavranırlar. Bu son durumda, sonuç ile ilk ve üst derecede basit olan önerme arasındaki ayrımın, miktar yönünden kaç adıma dayandığını bilmek gerektiğinden, sözü edilen çıkarımların sayısına özellikle dikkat edilmelidir. Ancak tüm bağlantıları bir arada gözden geçirmek kolay olmadığı gibi onları zihnin nüfuz edici gücü ile ayırdına varma işinde olduğu gibi hafızada saklamak gerekmez. Bunun yerine gerekli olduğu zaman bu bağlantıları derhal fark etmek için ferasetle düşünme alışkanlığı edinmek gereklidir (Descartes 1989: 28).

Descartes, VII. kuralda benzer bir biçimde, bilimi tamamlamak için her bir şeyi, düşüncenin sürekli ve bütünüyle kesintisiz bir hareketi ile gözden geçirmek ve yeterli, sıra ve düzene koyulmuş bir “sayış/döküm”de derleyip toparlamak gerektiğini ifade eder (Descartes 1989: 31). İlk ve kendiliğinden açık ilkelerden doğrudan doğruya “muhakeme” ile elde edilmeyen doğruların kabul edilmesi söz konusu olduğunda, Descartes’a göre bu kurala uymak gerekir. Zira sözü edilen “muhakeme” faaliyeti bazen uzun bir çıkarım zincirini gerektirdiğinden neticeye götüren adımlar ya da yollar kolayca hafızada tutulamamakta, bu durum ise ulaşılan neticenin bir kerede “görü”lenememesine neden olmaktadır. İşte bu sorunu önlemek ve hafızanın zayıflığını gidermek için, çıkarım zincirlerindeki bileşenler, hayal gücünün sürekli ve kesintisiz bir hareketi ile birkaç defa boydan boya kat edilmeli, bileşenler bir defada kuşatıcı olarak “görü”lenmeye çalışılmalıdır ki, sonuç olarak pratikte hafızaya herhangi bir şekilde ihtiyaç duyulmasın (Descartes 1989: 31-32).

Şimdi, Descartes’ın vurguladığı üzere, herhangi bir problemin çözümünde söz konusu yönergelere riayet edilmesine rağmen, zihnin yeterli bir derecede “görü”sünü edinemeyeceği bir şeyle karşılaşılırsa, o noktada durmak ve geri kalan unsurları inceleme gibi gereksiz bir işten kaçınmak gerekir (Descartes 1989: 36). Descartes’a göre böyle bir durum, zihnin

yetersizliğinden değil de problemin kendi doğası ya da insanın koşullarındaki engelden kaynaklanır. O halde, zihnin kudreti hakkında şüpheye düşmemek ve zihinsel güçleri yanlış ve gelişigüzel yönlendirmemek için, tek tek şeylerin bilgisini edinmeye uğraşmadan önce, insan aklının (*ratio*) neyi, ne kadar bildiği dikkatli bir biçimde irdelenmelidir.

Netice itibarıyla Descartes, sadece hakikati aramada belli bir metodun izlenmesi gerektiğini ortaya koymamakta, aynı zamanda bu metodun nasıl tatbik edilebileceğini de somut örnekler üzerinden açıklamaktadır. Kısaca ifade etmek gerekirse metod, karmaşık olanları basit olanlardan çıkarsamak için basitten başlamak, böylece basit olanları karmaşık olanlardan ayırt etmek (VI. kural); düşüncenin sürekli ve kesintisiz bir hareketi ile çıkarışlar zincirini düzenli ve sıralı bir biçimde gözden geçirmekle, yani sayış yapmak (VII. kural); çözümü mümkün olmayan bir sorun karşısında durmasını bilerek, gereksiz bir işten kaçınmakla (VIII. kural) tatbik edilebilir. O halde, metodun bu işlemlerin kolay bir biçimde yerine getirilebilmesi için, ruhun iki temel faaliyeti olan “görü” ve “muhakeme”nin nasıl bir işlevi yerine getirdiklerinin açıklanması gerekir.

4. Metod ile Görü-Muhakeme İlişkisi

Descartes, ruhun iki temel faaliyetinin metod sayesinde nasıl daha verimli işletilebileceğini ve daha faydalı olarak kullanılabileceğini, tek tek şeylerin kavrayış gücü/görüş keskinliği (*perspicacitatem*) ile seçik bir “görü”sünün elde edilmesi (Kural IX) ve bir şeyin diğerinden feraset (*sagacitatem*) ile “muhakeme”ye dayalı olarak elde edilmesi (Kural X) üzerinden açıklar.

“Görü”nün ne olduğunu, görme fiiliyle ilişkilendiren Descartes, “zihnin karmaşık şeyler yerine en basit şeylere odaklanması gerektiği ve bunların hakikatini açık ve seçik bir görü ile kavrayış gücü edininceye kadar onlar üzerinde yeterli bir süre durulması gerektiği” kuralını (IX kural), zihni şeyler arasında tam ve yetkin ayırmalar yapmaya alıştırmak için ortaya koyar. Metodun, zihnin en temel ve doğrudan faaliyeti olan “görü”nün işlerliğini artırmak için sunduğu kural budur. Nasıl ki, birçok şeyi bir bakışta görmek isteyen bir kimse, hiçbirini seçik olarak göremezse, aynı şekilde, birçok şeyi aynı zamanda tek bir düşünce edimiyle kavramaya çalışan bir kimsenin de zihni karışır. Bu karışıklıktan kaçınmak ancak düşünceleri aynı anda birçok şey üzerine dağıtmayarak ve daima en basit ve kolay şeyleri gözden geçirmeye alıştırmakla mümkündür. Bu ise, görüş keskinliği/kavrayış gücü yüksek olmak demektir (Descartes 1989: 44).

“Görü”nün işlerliğinin arttırılmasının yanında Descartes, zihnin, bir şeyin doğru ve kesin olarak bilinen diğer şeylerden çıkarılması faaliyeti olan “muhakeme”nin işlerliğini arttırmak ve feraset kazanması için ise daha önce

başkaları tarafından keşfedilen bilgilerinin, özellikle de belirli bir düzen ve sıraya sahip olanlarının, sistematik olarak ele alınması gerektiğini kural olarak belirler (Descartes 1989: 47). Bu kural, başkalarının görüşlerinin olduğu gibi kabul edilmesi gerektiğini değil, tersine, hiçbir şeye tesadüf ya da düzensiz araştırmalarla ulaşılmadığını, dolayısıyla bilgiye ulaşmak için kesin ve şaşmaz kurallardan oluşan bir metot izlenmesi gerektiğini göstermesi bakımından önemlidir. Zira böylelikle, bir yandan her şey insan zihni dâhilinde ele alınarak hiçbir şeyin gizli kalmaması sağlanırken, diğer yandan her şeyin belirli bir sıra ve düzen içersinde ele alınması sağlanır.

Şimdi, buraya kadar yapılan saptamaları tamamlayacak şekilde, XI. Kural, Descartes'ın daha önce "görü", "muhakeme" ve "sayış"ı birbirinden ayırma nedenleri hakkındaki görüşlerini içermekte, bu çerçevede, genel olarak Descartes'ın vargılarını bütünlüğe erdirmektedir. Bu bağlamda, Descartes'a göre, "görü" için iki şey gereklidir: ilki, "görü"lenen önermenin açık ve seçik olması; ikincisi ise, önermenin parça parça değil, tümüyle bir bütün olarak aynı zamanda idrak edilmesidir (Descartes 1989: 51). "Muhakeme" faaliyeti, yani bir şeyin diğerinden çıkarsanması zihnin bir çeşit hareketini içerdiğinden "görü" faaliyetinde söz konusu olan bir bütün olarak idrak, "muhakeme"de yoktur. Esasen bu durum, "görü"nün "muhakeme"den ayrı olmasının temel nedenidir. Bununla birlikte eğer "muhakeme" tamamlanmış bir süreç olarak ele alınırsa, onda herhangi bir hareket değil daha ziyade hareketin bütünü görülecektir. Bunun için Descartes, muhakemenin karışık ve bileşik değil de, basit ve açık olduğu zaman "görü" yoluyla yapıldığını varsaymakta ve onu "sayış/döküm" ya da "indüksiyon" olarak adlandırmaktadır. Ulaşılan neticeler bir bütün ve eşzamanlı olarak kavranmadığında, kesinliğini bir anlamda tek tek parçalar üzerinde yapılan hükümleri hatırdan tutan hafızadan almak zorundadır.

Şu halde bu kural, birtakım basit önermeler "görü"lendikten sonra, onlardan başka şeyler çıkarsandığında, düşüncenin sürekli ve tümüyle kesintisiz hareketiyle onları gözden geçirmenin, birbirleriyle ilişkileri ve ayrımları üzerine düşünmenin ve olanaklı olduğu kadar, onların birkaçını eşzamanlı kavramaya çalışmanın, idrakı daha keskin hâle getirip zihinsel kapasiteleri genişleteceğini ifade eder (Descartes 1989: 51). Bu ise "görü" ve "sayış"ın, düşüncenin bir şeyi dikkatli bir "görü"yle aynı zamanda gören ve başkalarına geçen tek bir hareketi yoluyla, tek bir işlemde birleştirerek derecede, birbirlerini nasıl tamamladıklarının göstergesidir. Zihnin böyle bir hareketi, ele alınan neticeyi daha kesinlikle bilmeyi ve onu farklı şeyleri keşfetmeye daha da elverişli kılınmayı sağlayacaktır.

İfade edildiği gibi, tek bir görüde yakalanandan çok daha fazlasını kapsayan neticelerin kesinliği her ne kadar hafızaya bağlı olsa da, hafıza, zayıf ve güvenilmez olduğundan, düşüncenin bu sürekli ve kesintisiz hareketiyle tazelenmeli ve güçlendirilmelidir. Böylece bir seride birinci ve

ikinci, sonra ikinci ve üçüncü, üçüncü ve dördüncü, en sonunda da dördüncü ve beşinci arasında ilişkiyi keşfetmek; birinci ile beşinci arasında olan ilişkiyi zorunlu olarak görmeyi sağlamadığı gibi, onların tümü hafızada tutulmadıkça, daha önce bilinen ilişkilerden çıkarsanamaz. Bu nedenle, hafızaya gereksinim duyulmaksızın ve tüm zincirin bir defada “görü”lenebilmesi için, olabildiğince çabuk bir şekilde ilkinden sonuncusuna geçinceye kadar, zihinde onları yeniden gözden geçirmek gerekir. Böylece bu kural, düşünceyi hızlandırmak, gücünü arttırmak, özellikle de basit önermelerin karşılıklı ilişkisi üzerine düşünmek suretiyle, az ya da çok göreliliği ve göreliliğin hangi basamaklardan geçerek mutlak olana indirgenemediğini tek bir bakışla ayırt etme alışkanlığı kazanmayı sağlamaktadır (Descartes 1989: 53).

5. Sonuç

Descartes’ın *Kurallar* metni ekseninde gösterilmeye çalışıldığı gibi “görü” açık ve seçik, doğrudan ve kolay bir idrak; “muhakeme” ise ancak “görü” ile yakalanıp, kavranan, idrak edilenler üzerinden gerçekleştirilen dolaylı, vasıtalı bir düşünme olmak bakımından, zihnin en temel ve basit faaliyetidir. Bu çerçevede, “görü” ve “muhakeme” faaliyetiyle elde edilemeyecek hiçbir bilgi yoktur. Dahası, bu iki temel faaliyet, metot aracılığıyla işlerlik kazanmadıkları gibi, aksine metodun kuralları ancak onlar sayesinde idrak edilebilir. Bununla birlikte, metodun tatbik edilmesi, tek tek şeylerin kavrayış gücü ile seçik “görü”sünün elde edilmesinde ustalaşmayı ve bir şeyin diğerinden feraset ile “muhakeme”ye dayalı olarak çıkarsama alışkanlığı edinmeyi sağlaması bakımından, zihnin gücünü ve hızını arttırmaya yönelik önemli bir işleve sahiptir. Zihnin, bu faaliyetlerin yerine getirilmesinde kabiliyetlerinin artması ve ustalaşması, karşısına çıkacak her şey üzerine sağlam ve doğru hükümler vermesine imkân sağlaması bakımından büyük önem taşır. Her ne kadar Descartes, çalışmamızda temel olarak kullandığımız metni ekseninde, “görü” ve “muhakeme” faaliyetlerinin metotla ilişkisini kısmen ele almış olsa da, gerek *Felsefenin İlkeleri* gerekse *Meditasyonlar* metinlerinde, belirli bir metodun izlenmesi sayesinde gücü ve kabiliyeti artan bir zihnin, neyi, nereye kadar bilebileceği; ayrıca *Metod Üzerine Konuşma* adlı eserinde, metnin başlığından da anlaşılacağı gibi, başta metodik şüphe ve metodunun kuralları olmak üzere pek çok konu hakkında ayrıntılı açıklamalarda bulunmakta ve bu konular hakkındaki görüşleriyle felsefe tarihindeki yerini almaktadır. Açık olduğu üzere onun, *Aklın İdaresi İçin Kurallar* metni, gerek “görü” ve “muhakeme” faaliyetini ele alınması gerek nasıl bir metot izlenmesine dair açıklamalarda bulunulması gerekse de bu iki faaliyetin metotla ilişkisini ele

alması bakımından, onun diğer eserlerindeki görüşlerine zemin oluşturmaktadır.¹⁰

KAYNAKÇA

- Aczel D. Amir (2005), *Descartes' Secret Notebook: A True Tale of Mathematics, Mysticism, and the Quest to Understand the Universe*, Broadway Books, New York.
- Bellman Hal (2003), *Büyük Çekişmeler*, çev. Fusun Baytok, Tübitak Popüler Bilim Kitapları.
- Cottingham John (1998), "Introduction", *Descartes*, ed. by. John Cottingham, Oxford University Press
- Damasio R. Antonio (2006), *Descartes'ın Yanılgısı*, çev. Bahar Atlamaz, İstanbul, Varlık Bilim.
- Descartes Rene (1985), *The Philosophical Writings of Descartes, Volume I*, translated by J. Cottingham, R. Stoothoff, D. Murdoch, Cambridge University Press.
- Descartes Rene (1984), *The Philosophical Writings of Descartes, Volume II*, translated by J. Cottingham, R. Stoothoff, D. Murdoch, Cambridge University Press.
- Descartes Rene (1991), *The Philosophical Writings of Descartes, Volume III*, translated by J. Cottingham, R. Stoothoff, D. Murdoch, USA, Cambridge University Press.
- Descartes Rene (1989), *Aklın İdaresi İçin Kurallar*, çev. Mehmet Karasan, İstanbul, Milli Eğitim Basımevi.
- Descartes Rene (1997), *Felsefenin İlkeleri*, çev. Mehmet Karasan, İstanbul, Milli Eğitim Basımevi.
- Descartes Rene (2007), *Tanrı'nın Varlığının ve İnsanın Ruhuyla Bedeni Arasındaki Gerçek Ayrımın Açık Biçimde Kanıtlandığı İlk Felsefe Hakkında Meditasyonlar*, çev. İsmet Birkan, Ankara, Bilge Su yayıncılık.
- Garber Daniel (1988), "Descartes and Method in 1637", *PSA: Proceedings of the Biennial Meeting of the Philosophy of Science Association*, Vol. 1988, Volume Two: Symposia and Invited Papers, pp. 225-236.

¹⁰ Bu çalışma, yazarının "Descartes, Kant ve Hume Örnekleri Üzerinden Bilginin Tesisinde Hayal gücünün İşlevi: Bir Eleştiri Denemesi" başlıklı, devam eden doktora tezinden türetilmiştir. Yazar ayrıca, ismi açıklanmayan hakemlere değerli katkılarından dolayı teşekkürü bir borç bilir.

- Hatfield Gary (2003), Routledge Philosophy Guidebook to Descartes and the Meditations, Routledge.
- Markie Peter (1997), “Cogito ve Önemi”, çev. Alp Tümertekin, Cogito, Sayı:10, ss. 213-236.
- Murdoch Dugald (1985), “Rules for the Direction of the Mind – Translator’s Preface”, The Philosophical Writings of Descartes, Volume I, translated by J. Cottingham, R. Stoothoff, D. Murdoch, pp. 7-8, Cambridge University Press.
- Mursell James (1919), “The Function of Intuition in Descartes’ Philosophy of Science”, The Philosophical Review, Vol. 28, No. 4 (Jul., 1919), pp. 391-409.
- Schacht Richard (1984), Classical Modern Philosophers: Descartes to Kant, London, Routledge & Kegan Paul.